

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ЗУВАРЄВ ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ
У ВАЖКОВИХОВУВАНИХ ПІДЛІТКІВ

13.00.01 – теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 1993

А 6 28.108

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник:

- кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Зайцева З.Г.

Офіційні оponentи:

- доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України Синьов В.М.
- кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Юцевич Ю.Є.

Провідна організація:

- Вінницький державний педагогічний інститут

Захист відбудеться " 8 " лютого 1998 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої ради Д ІІІ.15.01 в Інституті педагогіки АПН України (252025, м.Київ, вул.Трьохсвятительська, 8).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту педагогіки АПН України.

Автореферат розіслано " 7 " вересня 1998 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради

М.П. Легкий М.П. Легкий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення незалежної України, демократичні зрушення, що відбуваються в ній, політичні, економічні процеси, суспільне та культурне оновлення вимагають докорінних змін в роботі школи, удосконалення всіх складових навчально-виховного процесу, в тому числі профілактично-виховної роботи.

Суперечлива ситуація, яка склалась в суспільстві на нинішньому етапі становлення нашої держави, негативно позначилась на формах виховного впливу на підростаюче покоління, зокрема, важковиховуваних учнів, призвела до зниження ролі сім'ї у їх вихованні, що створило ґрунт для зростання злочинності та правопорушень серед неповнолітніх, проявів бездуховності, аморальності, жорстокості, грубостів, цинізму, споживецьких настроїв, захоплення низькопробною масовою культурою, в тому числі музикою, дезорієнтації у життєвих цінностях і т.п. За останні три-чотири роки злочинність і правопорушення серед неповнолітніх в Україні зросли майже на 30 процентів. Кожен четвертий правопорушник - учень школи. Все це актуалізує проблему попередження та подолання правопорушень неповнолітніх, удосконалення форм і методів профілактично-виховної роботи школи з важковиховуваними учнями.

В оновленні нашого суспільства, розвитку особистості, залученні її до духовної культури значну роль відіграє мистецтво. Дослідження О.О.Апраксиної, Л.Г.Арчажникової, Н.О.Ветлугіної, Д.Б.Кабалевського, Г.М.Падалки, Ю.М.Хижняк, Л.О.Хлебнікової, В.М.Шацької, Ю.С.Щевиця, П.М.Якобсона та ін. свідчать про виключну роль мистецтва, зокрема музичного, у формуванні особистості внаслідок найбільшого впливу на духовний, емоційний світ дитини. Через музику вона пізнає світ за допомогою емоцій. Музичне мистецтво сприяє пробудженню прагнення до творчості, розкриттю людської індивідуальності, формуванню таких якостей особистості, як

гуманізм, культура поведінки, міжособових відносин, зовнішності, мовленнєвого спілкування, чуйність, доброзичливість тощо; розвиткові нових потреб та інтересів, трансформує способи проведення вільного часу і т.п. В останні роки в Україні провадяться інтенсивні дослідження проблем естетичного виховання учнів засобами різних видів мистецтва, в тому числі музичного, визначається вплив різноманітних форм, методів, засобів виховної роботи на естетичний розвиток особистості (Б.О.Брилін, О.Г.Болгарський, В.Г.Бутенко, Л.В.Григоровська, О.Н.Дем'янчук, Л.Г.Коваль, О.А.Комаровська, Н.Є.Миропольська, О.Я.Ростовський, Ю.А.Соколовський, Г.С.Тарасенко та ін.). Всі вони свідчать про виключну роль мистецтва у формуванні особистості.

Визначення вихідних позицій у пошуках ефективних шляхів, форм і методів навчально-виховної роботи з важковиховуваними учнями сприяв аналіз творчої спадщини Л.С.Виготського, С.Т.Шацького, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського. До важковиховуваних Л.С.Виготський відносив учнів, що важко піддаються виховним впливом в силу ряду причин (відхилення в моральному розвитку та поведінці, недорозвиненість духовних почуттів, труднощі у спілкуванні з однолітками, дорослими, недоліки в розвитку вольової сфери, загальному психічному розвитку тощо). Крім того, ці учні мають деякі порушення нервової діяльності, які хоч і не досягають невропатологічних та психопатологічних форм, проте заважають загальному процесу виховання¹.

Кримінологічні, психолого-педагогічні дослідження розкривають причини виникнення важковиховуваності, типологію, індивіду-

¹ Виготский Л.С. Основы дефектологии. - М.: Педагогика, 1986// Собр.соч.: В 6-ти т. - Т.5. - С.187-178; Виготский Л.С. Трудное детство. - Там же. - С.137-149.

ально-психологічні особливості таких учнів, найбільш ефективні шляхи виховного впливу на їх особистість з метою попередження та подолання цього явища: рання профілактика важковихованості, здійснення індивідуального підходу до таких учнів, їх морально-го, трудового виховання, різних форм і методів роботи школи з важковиховуваними, залучення їх до різних видів діяльності, удосконалення спілкування в колективах однолітків, взаємодії школи, сім'ї, громадськості у здійсненні цієї роботи і т.п. (М.О.Алемаскіти, В.Г.Бакенов, А.І.Белкін, Н.М.Верциньська, О.О.Горшкова, З.Г.Зайцева, Ю.І.Зотов, Л.М.Зьобін, Н.В.Касярум, І.В.Кашкар'єв, Б.С.Кобзар, І.В.Козубовська, О.І.Кочетов, Г.М.Миньківський, Б.Ш.Наганзон, А.Ф.Нікітін, В.М.Оржехівська, С.І.Петухов, М.О.Сараф'ян, В.Г.Сенько, В.О.Татенко, Д.І.Фельдштейн та ін.). Серед робіт, присвячених різним проблемам перевиховання неповнолітніх в умовах спеціальних установ закритого типу (В.К.Андрієнко, Є.Г.Багреєва, Е.І.Драніщева, В.І.Кривуша, І.О.Литвинов, В.М.Синьов, В.Г.Слюсаренко, М.М.Фіцула та ін.) особливої уваги заслуговує дослідження Є.Г.Багреєвої, присвячене проблемі морального виховання педагогічно занедбаних підлітків в процесі музичної діяльності, можливостей впливу музики на поліпшення емоційного стану підлітків-правопорушників в умовах спецшколи.

Аналіз загальнопедагогічної та спеціальної літератури свідчить, що, незважаючи на значну кількість досліджень в галузі естетичного виховання учнів, а також профілактично-виховної роботи проблема естетичного, зокрема, музично-естетичного виховання важковиховуваних учнів в школі досліджена недостатньо, а практичний досвід діяльності загальноосвітньої школи в цьому напрямку розкритий не повністю.

Актуальність і практична значимість проблеми, її недостатня

теоретична розробленість, відсутність науково обґрунтованих рекомендацій для школи, зокрема вчителів музики, визначити вибір теми дисертаційного дослідження - "Формування музично-естетичних інтересів у важковиховуваних підлітків".

Об'єкт дослідження - процес музично-естетичного виховання важковиховуваних учнів.

Предмет дослідження - зміст, форми і методи формування музично-естетичних інтересів у важковиховуваних підлітків в загальноосвітній школі.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови, що сприяють формуванню музично-естетичних інтересів у важковиховуваних підлітків.

Гіпотеза дослідження - формування музично-естетичних інтересів у важковиховуваних підлітків здійснюється ефективно, якщо: музично-естетичне виховання будується на основі єдиної системи науково обґрунтованих педагогічних впливів на особистість на уроках музики та в позаурочний час; зміст, форми і методи роботи з музично-естетичного виховання визначаються на основі врахування музичних інтересів важковиховуваних, емоційного сприймання ними музичних творів, індивідуально-психологічних особливостей особистості; залучення до музичної діяльності поєднується з іншими видами діяльності; педагогічно доцільно організується система взаємостосунків важковиховуваних з учнями та вчителями; вчителі музики будуть підготовлені до роботи з важковиховуваними учнями.

У відповідності з поставленою метою і висунутою гіпотезою були визначені завдання дослідження:

- проаналізувати стан розробки проблеми музично-естетичного виховання важковиховуваних підлітків в педагогічній теорії та

практиці;

- вивчити музичні інтереси важковиховуваних підлітків, особливості сприймання ними творів музичного мистецтва;

- науково обґрунтувати і експериментально перевірити зміст, форми і методи музично-естетичного виховання важковиховуваних підлітків, визначити особливості організації їх музичної діяльності і розвитку естетичних інтересів;

- розробити і зробувати методичні рекомендації з музично-естетичного виховання важковиховуваних підлітків та підготовки вчителя музики до такої роботи.

Методологічною основою дослідження є теоретичні положення про виховну функцію мистецтва, теорії естетичного виховання, сприймання мистецтва; про роль соціально і особистісно значимої діяльності, спілкування, емоцій для успішної соціалізації особистості; про формування і корекцію розвитку особистості; про філактику протиправної поведінки неповнолітніх.

Для досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань використано методи: теоретичний аналіз філософської, соціологічної, кримінологічної, мистецтвознавчої, психологічної, педагогічної літератури з питань досліджуваної проблеми; вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду роботи з важковиховуваними учнями; вивчення і аналіз документації шкіл, інспекцій у справах неповнолітніх; цілеспрямовані спостереження; усне та письмове опитування (бесіди, анкетування, інтерв'ю) важковиховуваних учнів, керівників шкіл, вчителів музики, батьків, студентів педвузів; метод включеного спостереження та узагальнення особистого досвіду дисертанта; аналіз продуктів творчої діяльності учнів (творів, заміток тощо); соціометрична методика; педагогічний експеримент; статистичні методи обробки даних.

Дослідження проводилось поетапно на базі шкіл № 6 м.Шепетівки Хмельницької області, №№ 1, 5, 11, 12, 15 м.Слов'янська Донецької області, № 1 м.Умані Черкаської області, № 124 м.Харькова, інспекції у справах неповнолітніх м.Фастова Київської області, Слов'янського педагогічного інституту, Дубенської ВТК Рівненської області, Уманської ВТК Черкаської області. Експериментальних роботах було охоплено 1250 учнів загальноосвітніх шкіл, серед яких 625 важковиховуваних, а також 100 вихованців ВТК, 280 студентів педвузів, 100 вчителів музики загальноосвітньої школи.

На першому етапі (1988-1987) проводилась пошуково-теоретична робота: обґрунтовувалась актуальність теми, з'ясовувався стан дослідження проблеми, проводились первинні спостереження процесу впливу музичного мистецтва на формування музичних інтересів важковиховуваних підлітків, вивчалась література з різних аспектів проблеми; здійснювалась підготовка до експерименту: вибір об'єкта, предмета, постановка мети, визначення гіпотези, завдань, методики дослідження.

На другому етапі (1987-1989) в процесі констатуючого дослідження вивчалися музичні інтереси у важковиховуваних підлітків, визначався зміст діяльності вчителя музики з музично-естетичного виховання важковиховуваних. Проводилось обґрунтування методики формулюючого експерименту на основі теоретичної розробки проблеми та аналізу одержаних експериментальних даних. В ході формулюючого експерименту перевірялись основні положення робочої гіпотези, визначались шляхи удосконалення музично-естетичного виховання важковиховуваних і педагогічні умови, що сприяють формуванню їх музично-естетичних інтересів.

На третьому етапі (1990-1992) завершувалась дослідно-експе-

риментальна робота, здійснювався кількісний та якісний аналіз одержаних даних, їх теоретичне осмислення, розроблялись рекомендації для вчителів музики, студентів педвузів з питань удосконалення процесу формування музично-естетичних інтересів у важковиховуваних, підготовленості їх до роботи з цими учнями. Були узагальнені і оформлені результати проведеного дослідження.

Наукова новизна і теоретичне значення роботи полягає:

- у визначенні особливостей музично-естетичних інтересів важковиховуваних підлітків, що обмежуються естрадно-розважальною музикою, яка відіграє компенсаторну роль, поліпшує настрій, викликає позитивні емоції;

- у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці критеріїв відбору музичного матеріалу з метою залучення важковиховуваних підлітків до високохудожньої музики, що обумовлюється особливостями їх музичних уподобань, емоційного сприймання музичних творів;

- у виявленні педагогічних умов формування музично-естетичних інтересів важковиховуваних підлітків, раціональній організації музичної діяльності в поєднанні з іншими видами діяльності з урахуванням позитивного потенціалу особистості кожного учня, що є ефективним засобом профілактично-виховної роботи.

Практичне значення дослідження полягає в розробці конкретних методичних рекомендацій щодо системи роботи з музично-естетичного виховання важковиховуваних підлітків, які можуть бути використані в практичній роботі школи, на курсах підвищення кваліфікації вчителів; в обґрунтуванні змісту підготовки вчителів музики до здійснення музично-естетичного виховання важковиховуваних учнів.

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження забезпечується адекватністю методичних процедур об'єкту, предмету і

завданням дослідження, багаторазовою і всебічною перевіркою основних теоретичних висновків і методичних рекомендацій на практиці і підтверджується підвищенням результативності виховного впливу на важковиховуваних учнів в експериментальних школах.

Апробація і впровадження результатів дисертаційної роботи здійснювалася на республіканських та мікрореспубліканських науково-практичних семінарах і конференціях (Луцьк, 1988; Херсон; 1989; Тернопіль, 1990, 1991; Київ, 1990, 1991; Умань, 1991; Омськ, 1989; Киргизстан, Ом, 1991), звітних наукових конференціях Інституту педагогіки АПН України (1991, 1992).

На захист виснесено такі положення:

1. Формування музично-естетичних інтересів важковиховуваних підлітків має свої особливості, обумовлені специфікою їх музичних уподобань, емоційного сприймання музичних творів.

2. Ефективність формування музично-естетичних інтересів у важковиховуваних підлітків обумовлюється:

- змістом музично-естетичного виховання, раціональною організацією музичної діяльності на уроках та в позаурочний час у поєднанні з іншими видами діяльності (образотворчою, трудовою, суспільно корисною та ін.);

- застосуванням доцільно обраних форм, методів, прийомів роботи (парне порівняння, комплекс видів мистецтва, організація ситуації успіху, раціонального спілкування з однокласниками та ін.), які мають здійснюватись з урахуванням музичних уподобань важковиховуваних, специфіки сприймання ними музичних творів, реалізації позитивного потенціалу особистості кожного і спрямовуватись на розвиток їх музичних інтересів;

- підготовленістю вчителя музики до роботи з важковиховуваними учнями.

3. Система роботи з музично-естетичного виховання важко-

виховуваних підлітків позитивно впливає на набуття ними соціально ціннісного морального досвіду, зміну соціометричного статусу в первинних колективах, подолання психологічного, емоційного дискомфорту.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури, додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовані об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, визначена гіпотеза, розкриті етапи дослідження, його наукова новизна, теоретичне і практичне значення, викладено основні положення, виснесені на захист, наведені дані про апробацію і впровадження результатів дослідження в практику.

В першому розділі - "Проблеми теорії та практики музично-естетичного виховання важковиховуваних учнів" - проаналізовано став дослідження проблеми в педагогічній теорії та практиці, вивчені музично-естетичні інтереси важковиховуваних підлітків.

Естетичне виховання засобами музики розглядається як складний процес здатності особистості до естетичного сприймання та переживання музики, яке завжди є емоційним, тобто дитина пізнає світ за допомогою емоцій (Б.М.Теплов). Досвід А.С.Макаренка, С.Т.Шацького, В.О.Сухомлинського свідчить про виключну роль мистецтва у вихованні. А.С.Макаренко постійно залучав своїх вихованців до різних видів музичної діяльності (духовий, джазовий оркестри, театральні постановки), вважаючи, що музика підіймає настрій, вносить мажор в життя колоністів і т.п. Музичне виховання в колонії "Бадьоре яття", створеній С.Т. та В.М.Шацькими, складалось з чітко організованих музичних занять, концертної

діяльності, театральних вистав. Вважалось, що це сприяє не лише естетичному, а й моральному вихованню особистості, удосконаленню колективних взаємовідносин, розвиває музичні смаки, інтереси, ідеали вихованців. надаючи важливого значення вихованню засобами музики, В.О.Сухомилинський вважав, що завдяки їй витончуються почуття; дитина стає сприйнятливою до доброго слова, усувається дискомфорт в її емоційній сфері, ліквідується перекручені уявлення про моральні якості особистості, оточуюче середовище.

Особливий інтерес для розкриття проблеми являли дослідження про соціальну функцію мистецтва (Б.Л.Березовський, Ю.У.Фохт-Бабушкін, Ю.М.Хижняк, П.М.Якобсон та ін.), в яких відзначається вплив мистецтва не лише на емоційне збагачення людини, її естетичне виховання, а й на удосконалення моральних якостей особистості, її поведінки, виникнення нових нахилів, інтересів, зміну в способах проведення вільного часу, розвиток інтелектуальних здібностей та можливостей і т.п.

Спокуальною силою до розвитку пізнавальної діяльності, поглиблення знань, формування моральних якостей особистості, її естетичних смаків є інтереси (Б.Г.Ананьев, М.О.Верб, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьев, В.Н.Максимова, З.П.Морозова, Н.Г.Морозова, О.С.Роботнова, Л.С.Рубінштейн, Г.І.Щуїна, П.М.Якобсон, В.Л.Яковик та ін.). Музично-естетичні інтереси формуються на основі музичної діяльності в процесі емоційних переживань, емоційно-оціночних ставлень, що сприяє перетворенню суспільних цінностей мистецтва в особистісні, призводить до збагачення особистості (О.Н.Дем"янчук).

При розкритті різних напрямків дослідження проблеми профілактики вадковихованості учнів загальноосвітніх шкіл відзнача-

ється недостатність досліджень з питань естетичного виховання цих учнів, використання різних видів мистецтва, зокрема музичного, в профілактичній роботі з важковиховуваними в школі, не враховується вплив музичного виховання на естетичне та моральне становлення особистості.

В розділі розглянуто питання стану музично-естетичних інтересів у важковиховуваних учнів. В результаті дослідження встановлено, що важковиховувані підлітки надають перевагу естрадно-розважальній (рок і поп) музиці. Цим їх музичні інтереси обмежуються; інші види музичного мистецтва їх майже не цікавлять. (Ім важко згадати твори класичної музики, які подобаються, а 41,6% важковиховуваних відзначили, що взагалі не люблять слухати класичну музику, не розуміють її). Отже, їх музичні інтереси носять однобічний, обмежений характер. Слухання рок і поп музики - це для них розвага, відпочинок.

За емоційними характеристиками важковиховуваних цікавить переважно музика весела, радісна, бадьора, ритмічна (45,7%), а також спокійна, ніжна (26,7%). За їх свідченням, така музика допомагає долати психологічний, емоційний дискомфорт, поліпшує настрій, викликає позитивні емоції, отже, відіграє компенсаторну роль.

До шкільних уроків музики важковиховувані в більшості ставляться негативно, відзначають, що відвідувати їх нецікаво або інтерес до таких уроків пов'язаний з можливістю нічого не робити, перушувати дисципліну. Частина досліджуваних відзначила зацікавленість уроками музики (можливість проспівати, послухати хорошу музику і т.п.). Дослідження показали, що визначальний вплив на формування музично-естетичних інтересів важковиховуваних мають однокласники, в значно меншій - сім'я. Школа найменше впливає на формування музично-естетичних інтересів важковиховуваних.

В процесі дослідження встановлено, що важковиховувані підлітки надають перевагу найбільш модним, популярним на даний час виконавцям, гостро реагують на дещо незвичайні, різко окреслені за змістом та манерою виконання ансамблі та гурти. Постійно слухають записи своїх улюбленців. Проте проаналізувати особливості їх творчої, виконавської манери вони не можуть, не мають знань про улюблених композиторів, виконавців. До класичної, народної музики ставляться в переважній більшості негативно. Уроки музики їх не цікавлять, брати участь в художній самодіяльності, відвідувати музичні гуртки не бажають. Цих учнів (80,6%) ми віднесли до низького рівня сформованості музично-естетичних інтересів.

У значно меншій групі важковиховуваних (19,4%) існує певний інтерес до класичної, народної музики, вони можуть назвати улюблених композиторів, декілька творів класичної музики, що їм подобаються. Проте, виявляючи позитивне ставлення до цієї музики, вони не мають про неї ніяких знань. Перевагу віддають естрадній музиці, дещо знають про композиторів, авторів пісень, незначну потребу в мистецтвознавчих знаннях. Уроки музики їх цікавлять тим, що там можна послухати улюблену музику, пограти на музичних інструментах. Деякі висловлюють бажання навчитися грати на музичних інструментах. Цих учнів ми віднесли до середнього рівня сформованості музично-естетичних інтересів.

Учні з високим рівнем сформованості музично-естетичних інтересів, які б мали міцні знання в галузі музики, що їх цікавить, теоретичні судження про музичні проблеми сучасності, виявляли б сталий інтерес до участі в різних видах музичної діяльності, розуміли ідейну спрямованість музичних творів, їх музично-естетичне значення, виявлено не було.

Отже, дослідженнями встановлено, що в школі недостатньо

використовуються потенційні можливості музичного мистецтва у виховній роботі з важковиховуваними учнями. В організації такої роботи важливе місце займає підготовленість вчителів музики до її здійснення. Проте спеціальних знань в цій галузі вони не отримують, хоча розуміють їх необхідність. Вчителі визнають свою теоретичну невідповідність до роботи з важковиховуваними, незнання особливостей розвитку їх особистості, несформованість вмінь та навичок роботи з ними, невідання організувати роботу на уроках та в позаурочний час, залучати їх до музичної діяльності. Деякі вчителі навіть не задумуються над необхідністю спеціальної роботи з важковиховуваними учнями (15%). По суті робота вчителів музики з важковиховуваними носить епізодичний характер, мало уваги приділяється організації музичної діяльності цих учнів, не враховуються їх музичні інтереси. В той же час дослідженнями доведено, що особистість вчителя, його ставлення до важковиховуваних учнів, відсутність упевненості сприяє закріпленню інтересу до уроків музики, бажанню їх відвідувати.

Отже, в процесі констатуючого експерименту з'ясовано специфіку музичних інтересів важковиховуваних підлітків, мінімальний вплив школи на їх формування, невідання враховувати їх у виховній роботі. Існуючі недоліки в організації навчального процесу на уроках музики і в позакласній роботі з цими учнями, недостатня розробленість методики музично-естетичного виховання важковиховуваних, невідповідність вчителя музики до роботи з цими учнями - все це свідчить про те, що недостатньо використовуються резерви музично-естетичного виховання важковиховуваних підлітків.

Другий розділ - "Педагогічні умови формування музично-

естетичних інтересів у важковиховуваних підлітків" - присвячений розкриттю сутності виявлених в ході експериментального дослідження педагогічних умов формування музично-естетичних інтересів важковиховуваних підлітків. При їх розробці ми виходили з необхідності корекції музичних інтересів важковиховуваних, що були виявлені в процесі констатуючого експерименту. Найважливішими педагогічними умовами формування їх музичних інтересів ми вважали удосконалення змісту музично-естетичного виховання, раціональну організацію їх музичної діяльності. Індивідуальний підхід в процесі здійснення музично-естетичного виховання, удосконалення спілкування важковиховуваних з однолітками в процесі музичної діяльності, підготовленість вчителя музики до роботи з важковиховуваними учнями.

В дисертації розкриті особливості роботи для досягнення сформованості музично-естетичних інтересів важковиховуваних. В процесі дослідження зроблено висновок, що однією з найважливіших умов формування музично-естетичних інтересів важковиховуваних учнів є удосконалення змісту музично-естетичного виховання на уроках та в позаурочний час. Починалась така робота з розширення та поглиблення знань цих учнів з того виду музичного мистецтва, якому вони надають перевагу (естрадна музика), але на якому, по суті, не розуміються. У зв'язку з цим було поставлено завдання познайомити їх з різними напрямками рок і поп музики, історією її виникнення та розвитку, різними течіями, творчістю окремих ансамблів, гуртів, виконавською манерою співаків як зарубіжної, так і вітчизняної, української музики (історія традиційного джазу; джерела виникнення рок і поп музики; творчість Б.Преслі, "Бітлз", "Роллінг-Стоунз"; соціальна історія "важкої" рок-музики; вітчизняна рок-музика, її різновиди; зірки сучасної української естради і т.п.). Така робота

дозволила підвищити в певній мірі рівень культури цих учнів, збагатила музично-естетичною інформацією, сприяла розвитку загальної ерудиції, створювала основу для розвитку інтересу до класичної, народної музики. Розпочиналась вона на уроках музики, продовжувалась на засіданнях клубу сучасної музики, дискотеках. В результаті важковиховувані учні стали краще розбиратися в особливостях рок і поп музики, відрізняти низькопробні твори від художніх. Частково сформований інтерес до музичного мистецтва позитивно впливав на залучення цих учнів до різних видів музичної діяльності (активне слухання музики, набуття музико-знавчих знань, виконавська, творча музична діяльність), а участь в ній сприяла розширенню музичних інтересів, формуванню ряду моральних якостей особистості. Отже, більш глибоке ознайомлення важковиховуваних учнів з різними жанрами естрадної музики сприяло тому, що вони з більшим інтересом відвідували заняття клубу сучасної музики, більший інтерес стали виявляти до уроків музики. Крім того, це забезпечило їм певний запас знань, пізнавальних засобів, що були необхідні для подальшого розвитку музичного інтересу.

Наступним етапом роботи по формуванню музично-естетичного інтересу у важковиховуваних підлітків, залучення їх до сприймання та розуміння високохудожньої музики, було застосування прийому парного порівняння. В його основі є прослуховування творів класичної музики у традиційному виконанні і в естрадній обробці (це були дев'ята симфонія Л.Бетховена у виконанні ансамблю "Омега"; Канцона з світи для лютні Франческо да Мілена у виконанні Б.Гребенщикова у фільмі "Асса"; "Лутка" Л.С.Баха у виконанні "Свінгл Сінгєрс"; музика до опери Х.Візе "Кармен" та ін.). Застосування цього прийому дозволило активізувати слухачів

ня творів класичної музики, в учнів з'явилась увага, зосередженість, інтерес до киття композиторів та їх творчості, складалось позитивне ставлення до творів класичної музики, здатність до судження про неї, а також передумови до активних проявів музичного інтересу. Тобто процес слухання музики став більш емоційно та інтелектуально насиченим.

У процесі дослідження були розроблені критерії відбору музичного матеріалу. В їх основу було покладена специфіка музичних уподобань важковиховуваних, особливості емоційного сприймання музичних творів (подобається музика радісна, бадьора, ритмічна, спокійна, яка поліпшує настрій, викликає позитивні емоції), художність музичних творів, доступність їх ідейно-художніх цінностей для сприймання важковиховуваними учнями. Відповідно до цього був розроблений комплекс музичних програм, до якого увійшли твори класичної музики, доступні для сприймання, невеликі за обсягом, радісні (твори Й.Штрауса, В.А.Моцарта, П.І.Чайковського, М.А.Римського-Корсакова, Д.Россіні, С.С.Прокоф'єва, А.Хачатуряна та ін.), а також твори народної музики у виконанні ансамблів "Кобза", "Веселі музики". Робота з комплексом музичних програм передбачала не лише прослуховування творів класичної музики, а й ознайомлення з творчістю композиторів, особливостями виконуваних творів. Активізація процесу слухання музики, інтерес до неї, вміння емоційно відгукуватись, розмірковувати про неї свідчили про значні зміни, що відбувались у духовній сфері учнів, утворення позитивного ставлення до творів класичної музики.

В процесі виховання інтересу до класичної музики застосовувався і комплекс видів мистецтв (література, образотворче мистецтво), що давало можливість більш тонко, заострено, виразно

продемонструвати можливості різних видів мистецтва у втіленні єдиного образу, допомагало глибше зрозуміти сутність того чи іншого музичного твору, створювало передумови для активних способів реалізації музичного інтересу, участі в різних видах музичної діяльності. Використання таких комплексів розвивало творчу активність підлітків, їх уяву, фантазію, прагнення до самостійної пошукової діяльності (наприклад, повість М.Б.Гоголя "Ніч перед Різдва", одноіменні опери М.В.Лисенка та М.А.Римського-Корсакова, ілюстрації В.Маковського, О.Кішшенка, В.Замирайла та ін.).

Одночасно в процесі формування музично-естетичних інтересів важковиховуваних підлітків ми залучали їх до різних видів музичної діяльності. Це базувалось на реалізації таких положень: подальше удосконалення пізнавального процесу (поглиблення музично-естетичних знань, використання цікавого для них музичного матеріалу); поглиблення емоційних процесів на основі прояву позитивного ставлення до музичного матеріалу та музичної діяльності; підвищення активності до занять музично-естетичною діяльністю. В процесі музичної діяльності, до якої залучались важковиховувані учні, створювались умови для засвоєння моральних норм та принципів, в тому числі виховувались вміння долати труднощі, спілкуватись з однокласниками, почуття відповідальності, ініціативність, доброта, взаємодопомога і т.п. Створювались умови для забезпечення переживання успіху кожному учневі, що сприяло подальшому розвитку особистості, закріпленню інтересу до музичної діяльності, давало можливість повірити в свої сили.

Формами залучення важковиховуваних до музичної діяльності стали клуб сучасної музики, дискотека, музичний театр. Організація роботи та заняття клубу сучасної музики, дискотеки забезпечу-

вали важковихованим можливість слухати музику, яка їм подобається, знайомитись з особливостями творчості улюблених композиторів та виконавців, ансамблів та гуртів. У процесі їх організації та проведення позитивну роль відіграло поєднання музичної з іншими видами діяльності (установка та забезпечення якісного звучання музичної апаратури, кольорово-музична установка, оформлення приміщення, виготовлення об'єктів, запрошень, дотримання порядку та ін.). Все це сприяло розкриттю творчих здібностей, реалізації гмін і навичок важковихованих в різних видах діяльності, формуванню музичних інтересів, естетичних смаків, виховувало культуру поведінки тощо.

Створення музичного театру забезпечувало подальшу реалізацію музичних інтересів, творчих можливостей учнів, їх прагнення до самореалізації в музичній діяльності, участі в інших видах діяльності (художнє оформлення спектаклю, виготовлення костюмів, реквізиту, установка освітлення, декорацій тощо). Крім подальшого удосконалення музично-естетичних інтересів у процесі підготовки спектаклю виховувалось почуття взаємодопомоги, ініціатива, творча активність, розвивалась фантазія тощо.

В процесі експериментального дослідження реалізувалась індивідуальна виховна робота з кожним важковихованим учнем, яка полягала у врахуванні музичних інтересів кожного, опорі на позитивні якості особистості, посиленні завдань, допомозі в їх виконанні, активізації ініціативи, винахідливості, систематичному контролі, об'єктивному оцінюванні. Бакливого значення в здійсненні такої роботи набувала організація ситуації успіху, що забезпечувало кожному важковихованому позитивні переживання, пов'язані зі слуханням музики, участю в різних видах діяльності, виконавською майстерністю тощо. Це сприяло розвитку позитивних якостей особистості; закріпленню віри в свої можли-

вості; нормалізації і збагаченню стосунків з однолітками, педагогами; компенсації недоліків духовного розвитку, подолання психологічного, емоційного дискомфорту тощо. Сполучення індивідуальних та колективних форм роботи, знаходження для кожного важковихованого місця в колективній справі, позитивна оцінка досягнутих успіхів допомагали реалізувати поставлені виховні завдання.

Проведене дослідження свідчить, що залучення важковиховуваних учнів до музичної та інших видів діяльності і формування на цій основі морально цінних взаємостосунків сприяє підвищенню їх соціометричного статусу. Цьому сприяли такі умови як систематичне вправління у відносинах взаємної залежності, взаємодопомоги, взаємної підтримки; формування позитивного ставлення до музичної діяльності через емоційне переживання успіху; формування позитивних взаємовідносин з однолітками в процесі їх спільної діяльності; педагогічне керівництво спілкування, нормалізація, удосконалення, збагачення внутріколективних взаємин важковиховуваних у формальних і неформальних групах сприяли профілактиці ізоляції їх у класних колективах.

У створених умовах відбувалось накопичення навичок моральної поведінки, компенсація недоліків духовного розвитку.

Здійснення завдань музично-естетичного виховання важковиховуваних учнів вимагає спеціальної підготовленості вчителя музики до роботи з ними. З цієї метою був розроблений спецкурс для студентів музично-педагогічних факультетів педвузів "Особливості роботи з важковиховуваними учнями", що висвітував значну кількість теоретичних та практичних питань роботи з цими учнями (основні причини виникнення важковиховуваності, особливості особистості важковиховуваних, раціональна організація навчально-виховної

процесу в роботі з ними, індивідуальний підхід, організація спілкування, специфіка музичних інтересів важковиховуваних, особливості залучення цих учнів до різних видів музичної діяльності тощо). Значну увагу було приділено формуванню особистості вчителя музики, його психологічній підготовленості до роботи з важковиховуваними, основам методики спілкування з ними.

Результати дослідження свідчать, що в процесі формуючого експерименту відбулися значні зрушення в музично-естетичних інтересах важковиховуваних підлітків, деяких характеристиках їх особистості, соціометричному статусі, взаєностосунках з вчителями. У важковиховуваних учнів експериментальної групи підвищився рівень сформованості основних ознак музично-естетичної вихованості: розширилися музично-естетичні інтереси, активізувалися процес слухання музики, участь в різних видах музичної діяльності; розширилось коло музичних уявлень, ставлення до уроків музики змінилось на позитивне, з'явилось бажання вчитися грати на музичних інструментах. Незважаючи на те, що інтерес до естрадно-розважальної музики залишився на попередньому рівні, значно підвищився інтерес до інших видів музичного мистецтва (оркестрово-симфонічної, оперної, народної музики). Проведений кількісний аналіз одержаних експериментальних даних дав підстави для висновку про позитивне просування важковиховуваних учнів експериментальної групи. Відбулися суттєві зміни в розподілі цих учнів за рівнями сформованості музично-естетичних інтересів: на 56,4% зменшилась кількість учнів з низьким рівнем сформованості цих інтересів; на 53,7% зросла кількість учнів із середнім рівнем сформованості музично-естетичних інтересів. У 2,7% учнів визначено високий рівень сформованості цих інтересів. Одночасно в учнів з низьким рівнем сформованості музично-естетич-

них інтересів відбулися позитивні зміни у ставленні до класичної музики, з'явилися певні знання про улюблених виконавців, композиторів, активізувалась їх музична діяльність, поліпшилась дисципліна, ставлення до уроків музики. Якісні зміни відбулися і в групі учнів з середнім рівнем сформованості музично-естетичних інтересів: вони стали розумітися на особливостях рок і поп музики, могли визначити особливості творчої манери улюблених ансамблів і гуртів; брали активну участь у роботі музичного клубу, дискотеки, музичного театру. Змінилось ставлення до класичної музики: вони стали цікавитись творчістю улюблених композиторів, могли дати досить розгорнуту словесну оцінку улюбленим творам класичної музики. Емоційна реакція на твори класичної музики стала позитивною і т.п.

Певні зміни відбулися в моральній поведінці цих учнів: зникло негативне ставлення до навчальної діяльності на уроках музики, позитивно змінилась поведінка на них, майже не стало конфліктів з вчителями, зникло безвідповідальне ставлення до дорученої справи, грубоці, неохайність тощо.

Відбулися зміни в соціометричному статусі важковиховуваних: він став позитивним в специфічних видах діяльності, значно зріс у загальних видах діяльності.

Дослідження показало, що запропонована система роботи по залученню важковиховуваних підлітків до різних видів музичної діяльності, яка передбачає удосконалення змісту їх музично-естетичного виховання з урахуванням розроблених критеріїв відбору музичного матеріалу, використання раціональних форм і методів цієї роботи відповідно до індивідуальних особливостей цих учнів, підготовленість вчителя до її здійснення забезпечує розширення музично-естетичних інтересів важковиховуваних, вик-

віують різні види їх музичної діяльності, що оприяє виникненню певних змін в моральній поведінці, соціометричному статусі тощо.

Одержані дані свідчать, що застосування запропонованої системи роботи з важковиховуваними підлітками призвело до ряду позитивних змін, а саме: зі шкільного обліку було взято всіх учнів, що брали участь в експерименті; в обліку в інспекції у справах неповнолітніх - 67% таких учнів.

Результати дослідження дають змогу зробити висновки:

- основними умовами формування музично-естетичних інтересів у важковиховуваних підлітків є вдосконалення змісту роботи як урочках музики та в позаурочний час; раціональна організація музичної діяльності у поєднанні з іншими видами діяльності; здійснення індивідуального підходу в процесі їх музичної діяльності; підготовленість вчителя музики до роботи з важковиховуваними;

- залучення важковиховуваних підлітків до музичної діяльності ефективно впливає не лише на розвиток їх музично-естетичних інтересів, а й оприяє позитивним змінам в набутті ними соціально ціннісного морального досвіду, соціометричному статусі в первинних колективах, активізує громадську діяльність, допомагає долати психологічний, емоційний дискомфорт;

- раціонально організоване музично-естетичне виховання важковиховуваних підлітків є ефективним засобом профілактично-виховної роботи;

- естетичне виховання неповнолітніх засобами різних видів мистецтва є перспективним у профілактично-виховній і виправно-трудовій педагогіці.

Матеріали дослідження можуть бути використані в масовому досвіді загальноосвітніх, спеціальних шкіл, в роботі виправно-

трудоу колоній для неповнолітніх, при підготовці педагогічних кадрів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вивчення проблеми використання музичного мистецтва у виховній роботі з важковиховуваними учнями. У плані подальшої розробки питань профілактичної роботи з неповнолітніми являють інтерес такі напрями: музично-естетичне виховання важковиховуваних юнаків, молодших школярів, учнів професійно-технічних училищ, спецкласів, виправно-трудоу колоній для неповнолітніх; використання різних видів мистецтва, їх комплексів у профілактично-виховній роботі з важковиховуваними учнями різного віку та неповнолітніми правопорушниками; взаємодія школи, сім'ї, громадськості у здійсненні такої роботи тощо.

Основні положення дослідження висвітлено в публікаціях:

1. Музично-естетичне виховання важких підлітків в позакласній роботі// Цілісний процес естетичного розвитку особистості. Тези доповідей і виступів на загальносоюзному науково-практичному семінарі. - М., 1989. - С.107-108.

2. Методичні рекомендації з питань підготовки студентів до проведення позаурочної музичної роботи в школі. - Слов'янськ, 1989. - 32 с. (у співавторстві).

3. Деякі питання перевиховання важковиховуваних підлітків засобами музичного мистецтва// Роль сім'ї в трудовому вихованні.- К.: Наукова думка, 1989. - С.19-23.

4. Професійна підготовка вчителя музики як засіб виховання у студентів інтересу до учительської професії// Розвиток педагогічної освіти і науки в західних областях України. Тези науково-практичної конференції. - Ч.П. - Тернопіль, 1990. - С.191-194 (у співавторстві).

5. Про активізацію музичної пізнавальної діяльності студентів факультетів підготовки вчителів початкових класів в умовах застосування нових інформаційних технологій// Тези доповідей УП Омської науково-практичної конференції. - Омськ: ОМНІ, 1990. - С.64-66 (у співавторстві).

6. Підготовка вчителя музики до роботи з важковиховуваними учнями//науково-педагогічні проблеми підготовки вчителя у вузі. Матеріали міжвуз. наук.-практич.конференції. - К.: КДПІ, 1991.- С.48-50.

7. Робота вчителя музики з важковиховуваними учнями//Тези доповідей республіканської науково-методичної конференції "Удосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів музики". - Ом, 1991. - С.18-20.

8. Педагогічні ідеї Н.Г.Тичини про підготовку вчителя до виховної роботи з учнями// Павло Тичина - поет, педагог, громадянин. Тези доповідей міжвуз.науково-практ. конференції. - Умань, 1991. - С.5-6 (у співавторстві).

Зуба

Подп. в печ. 3.09.93 Формат 60x84/16. Бумага тип. Офс. печать.
Усл. печ. л. 1,39 Усл. кр.-отт. Уч.-изд. л. 1,2
Тираж 100 экз. Зак. 298 Бесплатно.

Отпечатано в Институте математики АН Украины
252601 Киев 4, ГСП, ул. Терещенковская, 3

463710

Ab 28.108
AB 28.108